
Budućnost demokracije

PETER GRAF KIELMANSEGG*

Sažetak

Autor analizira dvije teze: o kraju povijesti i kraju demokracije. Pokazuje se da stoji Fukuyamina teza da je načelo liberalne demokracije potisnulo konkurenciju, ali u trenutku kad su nestali uvjeti za demokratsku politiku što tvrdi Guéhenno. Guéhenno ne spori Fukuyaminu tezu, nego ju proglašava irelevantnom. Razloge za to pronalazi u deteritorijalizaciji politike, što znači da politika izmiče demokraciji. Time i država prestaje biti važna za politiku. Autor relativizira ovu tezu na dva načina. Prvo, pokazuje da i dalje postoje sfere na teritorijalno ograničenom prostoru gdje politika ima veliki utjecaj. Drugo, država ostaje temeljem za sve političke strukture koje se uspostavljaju na regionalnoj ili globalnoj razini. Iz ovog izvodi da država uza sve mijene ima budućnost pa tako i demokracija. Autor se zaključno poziva na Tatu Vanhanena koji tvrdi da se širenje demokracije povezuje s ravnopravnom raspodjelom resursa moći.

Ključne riječi: budućnost demokracije, demokracija, država, kraj demokracije, kraj povijesti

Budućnost je osjetljiva tema za znanost, svakako za znanosti kojima se mi bavimo. Astronomija može, u načelu, govoriti o kraju Sunčeva sustava jednakom pouzdanosti kojom nam govori o njegovim počecima. Za nas je već sljedeći dan neizvjestan. Sva je socijalna i duhovna znanost, znanost o prošlosti. Može se sumnjati u to da društvene i duhovne znanosti kao znanosti uopće imaju – ma i koliko god ograničenu – kompetenciju za budućnost. Odlučili smo se, međutim, za raspravljanje o jednome pitanju budućnosti, pa ni ja ne želim ovom skeptičnom napomenom izbjeći svoju temu.

I.

Želim, dakako, početi s budućnošću koja je već prošlost. U nekoj bih vrsti proslova želio postaviti pitanje o tome kako se budućnost demokracije predstavljala prije stotinu godina. Što bi neki skup iz 1902. godine imao reći o izgledima demokracije u 20. stoljeću? Prvo bih utvrdio da početkom stoljeća postoji, ako uopće, posve malo primjera de-

* Peter Graf Kielmansegg, redoviti profesor političke filozofije na Fakultät für Sozialwissenschaften, Universität Mannheim.

mokracije. Kao mjerila nude se opće i jednako izborno pravo te ovisnost zakonodavne i izvršne vlasti – bilo to u parlamentarnoj, bilo u predsjedničkoj varijanti – o glasu birača. Ako se i zadovoljimo općim i jednakim izbornim pravom za muškarce – izborno pravo za žene postojalo je tada jedino u Novome Zelandu (1893.) i Australiji (1902.) te u nekoliko država SAD-a – oko 1900. ili i još 1910. godine samo je nekolicina država ispunjavala oba mjerila, u Europi ponajprije Francuska i Švicarska.

Ali ta polazna tvrdnja ne bi, zacijelo, ništa promijenila u tome da prognoza našega skupa o budućnosti iz perspektive 1902. godine bude povoljna. Ona bi, vjerojatno, glasila: demokracija pripada budućnosti. I to, ponajprije, iz dvaju razloga. Prvo zato što je logika revolucijama izazvanoga povijesnog procesa kasnoga osamnaestog stoljeća bila jasno logika sve jačega delegitimiranja nejednakosti – posve u Tocquevilleovu duhu. Drugo zato što je upravo u ekonomski najnaprednijim društvima – u Engleskoj, Francuskoj, SAD-u, – taj proces bio najdalje odmaknuo. Teže bi bilo predvidjeti za neeuropski, velikim dijelom europskoj kolonijalnoj vladavini podčinjeni svijet. Međutim, pametni su promatrači mogli, dakako, spoznati da će ista povijesna logika koja je u Europi sve više delegitimirala strukture nejednakosti također, prije ili kasnije, delegitimirati i europsku kolonijalnu vladavinu.

Posve su nepredvidivi bili određeni ključni događaji – ponajprije Oktobarska revolucija, zatim dolazak nacionalsocijalizma i fašizma, oba svjetska rata – koji su presudno suodredili sudbinu demokracije u 20. stoljeću, retardirajući i ubrzavajući je. U osvrtu se, dakako, pokazuje da ni snažne, nepredvidive protusnage koje je 20. stoljeće izazvalo, pogotovo u svojoj prvoj polovici nisu ništa izmijenile u prorecivom trendu. Pokazalo se da je ispravna prognoza našega fiktivnog skupa prethodnika “demokraciji pripada budućnost”. Iz maloga broja demokracija s početka stoljeća nastalo je, već prema mjerilima, četrdeset do šezdeset suvremenih demokracija; uz dobrohotno svrstavanje može se, na kraju stoljeća, otprilike svaka treća država označiti demokratskom, pri čemu ta trećina raspolaže uvelike nadrazmjernim udjelom u gotovo svim bitnim – ekonomskim i neekonomskim – resursima.

“Gotovo svi”, izričito naglašavamo, ne znači “svi”. Najnapučenija zemlja nije demokratska. Indija, koja će u novome stoljeću, možda, premašiti Kinu, granični je slučaj: ni naftom najbogatije zemlje nisu demokracije. Ali iskaz o trendu time ne postaje netočnim. A na pitanje o tome što valja misliti o povijesnim procesima mogu, uza sav oprez, na osnovi ovih prethodnih promišljanja dati odgovor koji mi dopušta da nastavim s predavanjem: povijesno snažni trendovi koji se – pravilno dijagnosticirani – donekle pouzdano mogu projicirati u budućnost, probijaju se, tendencijski i zadugo, nasuprot povijesno snažnim krupnim događajima koji se jedva mogu proreći.

II.

Pokušajmo, dakle, govoriti o 21. stoljeću. Demokratizacijska je dinamika, koja je na djelu dobrih dvjesto godina, doživjela u posljednjoj trećini prošloga stoljeća golem pomak; kao što znamo, u literaturi se govori o trećemu valu (Huntington, 1991.). Taj je demokratizacijski pomak zahvatio, ponajprije, europski jug, Portugal, Španjolsku, Grčku; zatim Latinsku Ameriku; i, na kraju, sovjetsko carstvo, pogotovo srednjoistočnu

Europu. Slom komunističkih partijskih diktatura u tome prostoru bio je drugi veliki trijumf demokracije u 20. stoljeću, nakon pobjede nad nacionalsocijalizmom i japanskim imperijalizmom u Drugome svjetskom ratu, koji, dakako, nije bio samo pobjeda demokracije, nego, ponajprije, i pobjeda Sovjetskoga Saveza.

Razumljivo je u budućnost projicirati jaki pomak posljednjih desetljeća. U njemu je na djelu neodoljiva demokratizacijska dinamika koja je sebi definitivno prokrčila put, te najava 21. stoljeća kao stoljeća demokracije. Francis Fukuyama postavio je misao da liberalna demokracija nakon propasti komunističke alternative više nema izazivača do, kao što je poznato, formulacije o “kraju povijesti” (1992.). Povijest završava jer osim životnih oblika razvijenih u euro-atlantskom prostoru, liberalne demokracije i tržišne privrede, koji su međusobno povezani – ne postoji nijedan drugi perspektivan oblik života. Budući da više nema alternativnih nacrtu budućnosti, ne će biti ni onih sukoba koji su promicali povijest, sukoba između konkurentskih legitimacijskih ideja. Povijest je u određenome elementarnom smislu dosegla svoj cilj, dolazi do idejnoga, nematerijalnoga stanja mirovanja. Tako govori Fukuyama pod neposrednim dojmom kraja sukoba Istoka i Zapada 1992.

Dvije godine nakon Fukuyamina proglašavanja kraja povijesti, proglasio je jedan drugi autor, Francuz Jean Guéhenno, drugi kraj, “kraj demokracije” (1994.). I ta je knjiga izazvala znatno uzbuđenje. Zašto se završava demokracija? Zato što – i tu se moja tema povezuje posve izričito s općom temom našega skupa – završava država, točnije: tradicijski oblici teritorijalne ustrojenosti politike. Za demokraciju su granice još više nego za državu po sebi već konstitutivne.

To je tako zbog dvaju razloga: prvo, zato što demokracija pretpostavlja građanstvo svjesno svoga kolektivnog identiteta, *demos*; bez granica, bez razgraničenja nema *demos*. Drugo, zato što demokracija, ideja građanske samovlade neke zajednice, uključuje da je taj *demos*, svakako, u bitnome gospodar svoje sudbine. I taj uvjet upozorava na ograničene prostore.

Nije slučajno što upravo u praobliku demokracije, *polis*, osobito jasno nastupa povezanost između demokracije i granice. Aristotel je, kao što znamo, tu povezanost nastavio promišljati najdosljednije sve do utopijskoga zahtjeva da *polis* mora biti autarkična zajednica. Ne samo *polis*, nego i nacionalna država, koja je novovjekovnoj demokraciji dala njezin teritorijalni oblik, definirana je svojim granicama. Nacija, ako se, samo još kao predočena (Anderson), ne više iskusiva zajednica, udaljila i od građanstva *polisa*, ostaje ipak *demosom*, koji se konstituira svojim jasnim razgraničenjem od drugih kolektivnih subjekata, drugih nacija. A nacionalna se država temelji na pretpostavci da ona, demokratski ustrojena, u bitnim pitanjima naciju čini gospodaricom svoje sudbine. Bez te se pretpostavke uopće ne bi moglo demokratski utemeljiti pravo samoodređenja nacija, koje je tako snažno suobilježilo 20. stoljeće.

Guéhennova teza o kraju demokracije ima u vidu te konstelacije između demokracije i teritorijalnosti. Može i ubuduće biti još demokratski ustrojenih nacionalnih država. Ali i u svijetu 21. stoljeća teritorijalno ograničeni suvereniteti ne će više upravljati razvojem koji određuju sudbinu nacija, niti će na njih bitno utjecati. Politika 21. stoljeća djelovat će u globalnome ili veleprostorno regionalnome izazivačkome horizontu: svjetske konjunktore, svjetske migracije, globalne ekološke krize, međunarodni krimi-

nal, da još jednom navedemo nekoliko u svim globalizacijskim raspravama opravdano ponavljanih natuknica. Politika 21. stoljeća bit će uključena u svjetske mreže međusobnih ovisnosti. Ona će zato, ako ne želi postati irelevantnom, morati iseliti iz države. A time demokracija postaje praznim kućištem ako je vezana za teritorijalnost države. Politika će si sačuvati upravljački potencijal u 21. stoljeću samo ako se oslobodi teritorija, demokracija se ne može osloboditi teritorija – na tu se formulaciju može svesti Guéhennova poruka.

Kraj povijesti, kraj demokracije – dvije teze, dva načina gledanja na budućnost, koja, usporedno postavljena, razjašnjavaju barem jedno: očito se iz jednoznačnosti svjetskoga građanskog demokratizacijskog trenda, od koje smo na početku krenuli, ne može izvesti jednostavan i jednoznačan odgovor na pitanje o budućnosti demokracije. Ta se jednoznačnost svakako ne može doseći time i da se, bez kolebanja, odlučimo za jednu ili drugu stranu. Obje bi teze, sa svojim protuslovnim iskazima o budućnosti demokracije, mogle na paradoksalan način činiti cjelinu tako što je liberalnodemokratsko načelo kao legitimacijsko načelo, doista, potisnulo sva konkurentna načela – Fukuyamina teza – ali to u trenutku kad faktički neopozivo nestaju uvjeti za mogućnost da se politika vodi demokratski – Guéhennova teza. Ovdje ćemo se točnije osvrnuti na tu paradoksalnu pretpostavku.

III.

U kojemu je smislu demokracija bez alternative? I u kojemu je smislu, ipak, upitna? Je li povijest, u neku ruku, pretekla pobjedničku demokraciju?

Neke argumente ima teza da je na stoljetnome bojnopolju konkurentnih poretkovnih ideja jedino preživjelo demokratsko načelo. Čini se da ljudskim pravima utemeljeno demokratsko načelo kao legitimacijski aksiom više nema alternative. Dakako da još postoje potencije koje imaju snagu da za političke poretke pribave suglasnost neovisno o demokratskome načelu. Ali to su potencije koje to načelo mogu obesnažiti samo još faktično, ne više normativno. Navodim dvije takve potencije, koje su u posljednjem desetljeću ili u posljednjim dvama desetljećima uočljive po svojoj iznimnoj, takoreći brutalnoj vitalnosti: nacionalizam i islamizam. Ali oba ne će moći ravnopravno konkurirati na dulje vrijeme s demokratskim načelom kao legitimacijska načela. Islamizam to neće moći već zbog toga što mu nedostaje univerzalan doseg. I zato što diljem svijeta aktivni svjetovni procesi modernizacije bez granica u defenzivu potiskuju svaki pokušaj teokratske legitimizacije vladavine. Nacionalizam to ne će moći zato što se samo u svojoj patološkoj varijanti daje instrumentalizirati za legitimiranje autoritarne vladavine, a o tome je ovdje riječ. To znači samo onda kad se kao ideologija mobilizacije angažira protiv nekog neprijatelja. A ta mobilizacija može, svagda, uspjeti jedino ovisno o situaciji.

Ima, dakle, mnogo argumenata teza da demokratsko legitimacijsko načelo stoji na pragu 21. stoljeća ako ne neprijeporno, onda ipak bez konkurencije. Ali trijumf toga načela nije trijumf demokracije: to što su uvjeti za mogućnost stabilne nedemokratske vladavine nestali u modernome svijetu – a upravo to govori teza o povijesnoj pobjedi demokratskoga legitimacijskog načela – ne znači da uvjeti za mogućnost demokracije postoje diljem svijeta. Svaka umna prosudba mora doći do zaključka da to nije slučaj. Ne-

prijepona valjanost same demokratske norme ne može stvoriti ostale pretpostavke koje tek omogućuju demokratski modus politike. Svjetsko stanje valja, dakle, opisati kao labilno: pretpostavke stabilne nedemokratske vladavine ne čine se mogućima dulje vremena, a pretpostavke univerzalne demokratske prakse još ne. Ipak trijumf demokratskoga načela, ako se on s Fukuyamom iščita iz događaja posljednjih desetljeća, nudi pozitivnu prognozu.

Protuargument, koji sam povezao s Guéhennovim imenom, ne niječe trijumf načela. Proglašava ga irelevantnim. Jer demokracija pretpostavlja *demos*; jer svakome *demosu*, svakome narodu koji se poima kao politički subjekt treba teritorijalni supstrat; jer se, jedinom riječju, demokracija može ozbiljiti jedino u teritorijalno vezanome obliku, deterritorijalizacija politike znači da politika izmiče demokraciji. Teza o kraju demokracije zapravo je teza o nestajućem zahvatu demokracije, o nestajućem zahvatu države u politici. Time na ovoj točki postaju bitnima sva promišljanja o budućnosti države za razmišljanje o budućnosti demokracije. To ne znači da bih ja htio i morao rezimirati naš skup. Samo želim ostati pri dvjema za moje svrhe bitnim relativizacijama teze da se država završava:

Prva jest: Ne preporučuje se govoriti, jednostavno, o politici kao takvoj koja u napredujućim globalizacijskim procesima izmiče zahvatu države. Opaža li se iza veoma paušalnoga govora o politici kao takvoj, koja je ovakva ili onakva, raznolikost različitih polja politike, postaje razvidno da i te kako postoje polja politike na kojima ona zadržava unutar teritorijalno usko ograničenih prostora djelovanja znatne slobodne prostore utjecaja; te da je čak i tamo gdje su slobodni prostori za djelovanje uski, gdje je pritisak globalizacijskih procesa velik, u pravilu više nego jedan moguć odgovor na izazov, da, prema tome, ostaju mogućnosti izbora i nužnosti odlučivanja. To vrijedi, da navedemo kao primjer tri osjetljiva područja, za socijalnu, obrazovnu i politiku integriranja doseljenika. Ne može, dakle, u toj paušalnosti biti govora o tome da se politika iseljava iz države.

Druga relativizacija teze da se država završava: država će ostati temeljem za sve političke ustroje koji se grade regionalno ili globalno kako bi se izvršili regulacijski zadaci koje pojedina država više ne može savladati. To vrijedi i za WTO, OESS, UN, i za EU, gdje je proces preobražaja državne autonomije u prava suodlučivanja u federaciji država dalje uznapredovao nego što će, vjerojatno, uznapredovati u bilo kojoj drugoj regionalnoj ili globalnoj organizaciji u dogledno vrijeme. Drugim riječima: Kao nezaobilazan temeljac u političkim arhitekturama budućnosti, kao čvorište u globalnim mrežama budućnosti, država će zadržati bitno značenje. Nema mreža bez čvorova. Ako pak država uza svu mijenu ima budućnost, tada gubi svoje utemeljenje teza o sve većoj irelevantnosti demokracije, nadovezana na tezu o sve većoj irelevantnosti države kao teritorijalno ograničenoga kućišta politike – pri čemu još uopće nije postavljeno pitanje je li demokratsko načelo, doista, tako usko vezano uz načelo teritorijalne ustrojenosti politike, kao što smo, isprva, pretpostavili. Njime ćemo se ubrzo pozabaviti.

Kao rezultat naše kratke rasprave s objema oprečnim polaznim tezama o budućnosti demokracije valja, dakle, utvrditi: one su prejednostavne, što je, često, povoljna pretpostavka za jak efekt. Mi ne možemo, jednostavno, pretpostaviti da budućnost pripada demokraciji jer se nedemokratska vladavina na pragu 21. stoljeća više ne pojavljuje kao trajno legitimirana. Također ne možemo kratko razdoblje demokracije, jednostavno,

proglasiti završenim jer da će ona u napredujućim globalizacijskim procesima otići u beznačajnost zajedno s državom uz koju je vezana. Budućnost je otvorenija, pa i budućnost demokracije.

IV.

Zato ću, kao sljedeći korak, razlikovati i kratko komentirati četiri scenarija kako bih, barem donekle, strukturirao otvorenu budućnost. Zato razlikujem dvije razvojne dimenzije demokracije, vodoravnu i okomitu. U prvoj je riječ o pitanju hoće li se demokracija u svijetu država sljedećih desetljeća dalje širiti, kao što je to bio slučaj u dvama posljednjima. U drugoj se radi o tome hoće li se moći demokratski ustrojiti nadržavne političke formacije koje će u budućnosti nedvojbeno postajati sve značajnijim. Ako se oba pitanja sažmu, dobiva se ploča od četiriju polja koja odslikava četiri scenarija budućnosti sa stanovitom sustavnošću.

To je, prvo, scenarij s dvama pozitivnim predznacima: demokracija se širi među državama svijeta, broj stabilnih demokracija znakovito raste idućih desetljeća. I: Demokratizacijski proces napreduje i okomito, političke strukture koje nastaju nadržavno ili se dalje razvijaju dobivaju vlastiti demokratski legitimitet i dignitet. Potom su tu oba scenarija s pozitivnim i negativnim predznakom: demokracija se širi dalje u svijetu država, ali se u okomitoj dimenziji ne može, zapravo, govoriti o demokratizacijskome procesu. I obratno: uspijevaju se u okomitoj dimenziji stvarati institucije, regionalno i globalno, koje bolje zadovoljavaju demokratske standarde, ali udjel stabilnih demokracija u društvu svjetskih država ne raste bitno. Tu je, na koncu, scenarij s dvama negativnim predznacima: ni u vodoravnoj ni u okomitoj dimenziji ne će idućih desetljeća nastupiti demokratizacijski proces s postojećim napretkom.

Nijedan se od ovih četiriju scenarija budućnosti ne može *a priori* isključiti kao mogućnost s kojom trebamo računati. Treći je, već iz razloga logike, dakako najnevjerovatniji. Prvi koji nam obećava najbolji svijet, svijet demokracija, koje se, sa svoje strane, još jednom organiziraju u nekoj vrsti svjetske demokracije, ima svoje zagovornike koji ovaj najbolji od svih svjetova ne prizivaju samo kao viziju, nego misle da se može ozbiljiti. Ovdje navodimo Ottfrieda Höffea s njegovom knjigom *Demokratie im Zeitalter der Globalisierung* (1995.), također Engleza Davida Helda, koji se ovom temom bavi već deset godina. Ali harmonično zajedništvo svjetske demokracije i svijeta demokracija ipak je, zacijelo, prije vizionarski program nego prognoza. Preostaju drugi i četvrti scenarij.

Drugi scenarij povezuje očekivanje da će se demokratski modus politike probiti idućih desetljeća u sve više država, s naslućivanjem da se ne može računati s usporednim razvojem u okomitoj demokraciji. Što reći u korist očekivanja punoga nade kao skeptičkoga naslućivanja? Prvo o vodoravnoj dimenziji: Rijetko se neki politolog trajnije i intenzivnije bavio pitanjem uvjeta prijelaza ka demokratskome modusu politike kao Finac Tatu Vanhanen. Slijedom S. M. Lipseta (1959.: 69-105) empirijsko se istraživanje, kao što znamo, sve više bavilo statističkim korelacijama između najrazličitijih pokazatelja blagostanja i dobrobiti, na jednoj strani, i demokracije, na drugoj. Vanhanena nije zadovoljio objasnidbeni učinak tih, prije bi se reklo, jednostavnih pokušaja. Raspra-

vljučujući s njima, on je razvio, korak po korak, zahtjevniju tezu: demokratski se modus politike probija ako su resursi moći u nekome društvu dotle raspodijeljeni da nijedna skupina ne može zadržati hegemonistički položaj.

Iz te teze i impresivnoga spleta podataka o državama Zemlje Vanhanen izvodi prognozu da će porasti broj demokracija – upravo zato što se resursi moći, i ekonomski i intelektualni i organizacijski, sve ravnopravnije raspodjeljuju (Vanhanen, 1997.). Ta se povoljna prognoza, s ponešto različitim optimizmom, odnosi na sve regije Zemlje osim “Crne Afrike”. Stanovitaj plauzibilnosti te prognoze smijemo dodati, barem, argument da plauzibilnije prognoze, prema sadašnjem stanju znanosti, nisu moguće.

S druge strane, pretpostavka da će se nadržavne regionalne i globalne političke velestukture, koje su nedvojbeno sve utjecajnije, odupirati demokraciji, može se obrazložiti jednostavnim argumentima *common sense*, u stanovitu smislu prastarim argumentima političke teorije da veličina i slobodarski ustav ne idu dobro zajedno. U velikim prostorima, koji se ne održavaju zajedno kolektivnim političkim i kulturnim identitetom svojih stanovnika, reprezentiranje više ne može biti medij nekoga u bilo kojem smislu bitnoga sudjelovanja građanstva. A gdje reprezentiranje više ne može posredovati takvo sudjelovanje, isprazno je za demokraciju konstitutivno načelo odgovornoga vladanja. Svjetski parlamenti, parlamenti kontinenata demokratske su varke, a da se ne govori o drugim urođenim demokratskim institucijama.

Što se tiče, na koncu, četvrtoga i posljednjega scenarija, scenarija s dvama negativnim predznacima, potrebno je reći samo još nekoliko dopunskih napomena. On pretpostavlja da je u okomitoj dimenziji malo prostora za demokratizaciju dodaje procjenu da ni u svijetu država demokratski modus politike ne će osvojiti nove velike terene. U prilog tome govori činjenica da se u svjetskim regijama u kojima se to pitanje odlučuje još uvijek ne može kontrolirati porast stanovništva i da tendencijski izmiče razvoju resursa. To su uvjeti koji uopće nisu povoljni za ukorjenjivanje demokracije. Ključno značenje dobiva, uostalom, razvoj triju velikih država pod čijom jurisdikcijom živi trećina svjetskoga pučanstva: Kina, Indija i Rusija. O ishodu kineskoga pokušaja da se međusobno povežu tržišno gospodarstvo i partijska diktatura u moderniziranoj verziji nisu moguće sigurne prognoze kao ni o izgledima indijske demokracije da savlada sve veće etničko-vjerske napetosti, ali ni o perspektivama ruskoga balansiranja između autoritarnih tradicija i otvaranja prema Zapadu. U svakome slučaju, nijednoj se od ovih triju velikih država ne može proreći, donekle pouzdano, demokratska budućnost. Na drugoj su strani lomovi u postojanju etabliranih demokracija veoma nevjerovatni. U jednoznačna iskustva u povijesti demokracije ubraja se i to da vjerojatnost daljnje opstanka neke demokracije eksponencijalno raste s duljinom njezina postojanja.

Kvintesencija je našega pokušaja da, donekle, strukturiramo neizvjesnost budućnosti demokracije s pomoću četiriju scenarija: stanovito širenje u vodoravnoj dimenziji vjerojatnije je nego razvoj u okomitoj. Kapaciteti upravljanja premjestit će se, s druge strane, prije u vertikali. To sažeto znači: može se očekivati stanovit gubitak demokratskoga nadziranja politike. To se, dakako, ne smije shvatiti tako da su širenja demokratskoga modusa politike u horizontali beznačajna zato što se u vertikali ne može računati s kvalitativnim skokom u demokratizaciji. Prvo, a o tome je već bilo govora, države će u bitnim segmentima zadržati relativnu autonomiju, dakako i one demokratski ustrojene među njima. Drugo, uopće vrlo je bitno vode li u nadržavnim globalnim i regionalnim

političkim arhitekturama glavnu riječ demokratski ustrojene ili nedemokratski ustrojene države.

Vlade izabrane na određeno vrijeme, dakle vlade koje u političkoj konkurentskoj borbi moraju dobiti suglasnost svojih građana, djeluju u tim arhitekturama drukčije nego vlade za koje vrijede drugi uvjeti. To znači: premda se te strukture same ne mogu supstancijalno demokratski ustrojiti, u njima intenzivno djeluje demokratska ustrojenost država iz kojih se formiraju. Ne smatram prihvatljivom tezu, koju je u svojim analizama globalizacijske dinamike razvio Klaus Dieter Wolf (2000.), da upravo i vlade demokracija svjesno promiču proces internacionalizacije politike kako bi izmakle kontrolnim mehanizmima demokracije. Kad bi bilo tako, morali bismo se upitati zašto one, sve u svemu, ipak s najvećom žilavošću brane nacionalnu suverenost. Osim toga, bio bi to račun koji se ne slaže sa zbiljom. Demokratske vlade mogu se i u međunarodnim konstelacijama veoma ograničeno izdvojiti iz ustavnih uvjeta pod kojima vode politiku.

Zaključak je naših promišljanja dakle: Iz činjenice da je potencijal budućnosti demokracije prije u vodoravnome širenju nego u okomitom razvoju ne proizlazi da će politika budućnosti nezadrživo izmicati zahvatu demokracije. Posve je drukčije pitanje hoće li razvojne tendencije što određuju našu budućnost – porast stanovništva, porast našega znanja i pretvorba toga znanja u tehniku, u moć djelovanja – sve jače izmicati zahvatu politike. Bojim se da tu valja biti skeptičan.

V.

Svojom posljednjom napomenom želio bih barem otvoriti vrata u jedno dalje problemsko područje, ne ulazeći ozbiljno u njega. Dosad je uvijek bilo veoma jednostavno govoriti o demokraciji kao takvoj. Kad govorimo o demokraciji, doista mislimo, u pravilu, na složen savez demokracije, ustavne države i tržišne privrede. Budućnost demokracije u velikoj mjeri ovisi o tome hoće li se taj savez pokazati stabilnim.

Odnos demokracije i tržišne privrede je asimetričan. Prema našim iskustvima demokracija je moguća jedino u vezi s tržišnom privredom, ali tržišna privreda nipošto samo s demokracijom. Pitanje je jesu li dugoročno moguće stabilne veze tržišne privrede i autokratskih struktura, odnosno mogu li takvima ostati u budućnosti. Na to nam pitanje 20. stoljeće ne daje jednoznačan odgovor. Na jednoj se strani mogu teorijski i empirijski navesti neki argumenti da tržišna privreda, zadugo, destabilizira autokratske političke strukture. Na drugoj bi strani razvoj u nizu južnoazijskih i jugoistočnoazijskih država posljednjih desetljeća mogao upozoriti na to da su moguće veoma uspješne veze tržišne privrede i umjereno autoritarnih političkih poredaka – barem pod određenim kulturnim pretpostavkama. Kao primjer navodim Singapur. Posve je jasno da je pitanje ozbiljno, ponajprije zbog izrazito važnog primjera Kine. Ako bi se politički autoritarno ustrojena tržišna privreda pokazala kao mogućnost budućnosti, onda će demokracija 21. stoljeća izgledati drukčije nego ako to ne bude slučaj.

Simbioza demokracije i ustavne države dojmljivo je potvrđena neuspjehom eksperimenta Oktobarske revolucije, ako hoćemo da ona vrijedi kao demokratski eksperiment. Utoliko je bilanca 20. stoljeća u toj točki jednoznačnija nego što je u slučaju odnosa demokracija – tržišna privreda. Ali to ne isključuje neizvjesnosti budućnosti. One se

mogu objasniti na primjeru Rusije, koji je, doduše, izvanredan, ali nipošto pojedinačan slučaj. Načelo demokracije zahtijeva svoj danak. Postoje izbori. A ti izbori, premda uopće nisu korektni, naprosto nisu prividni izbori. Ali izabrani uglednici, u bitnome, dakle, predsjednik, nisu uvezani u ustavni poredak koji njihovu moć pouzdano ograničava, koji građanima osigurava provodiva prava i stvara protutegove. Taj bi se tip poretka mogao opisati kao bonapartizam s ne samo prividno plebiscitarnim temeljem, literatura o njemu raspravlja kao o neliberalnoj demokraciji. S druge strane vrijedi: ako bi se “neliberalna demokracija” barem u određenim regijama pokazala kao moguća budućnost, budućnost će demokratske ustavne države izgledati drukčije nego ako to ne bude slučaj.

Ostaje, dakle, banalnost da je budućnost demokracije otvorena, dakako ne proizvoljno otvorena. No, koliko god zaključak bio banalan, podsjeća nas da smo za tu budućnost odgovorni.

S njemačkoga preveo

Tomislav Martinović

Literatura

- Huntington, S.P., 1991.: *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman/London
- Fukuyama, F., 1992.: *The End of History and the Last Man*, New York
- Guehenno, J., 1994.: *Das Ende der Demokratie*, (2. izdanje), München
- Höffe, O., 1995.: *Demokratie im Zeitalter der Globalisierung*, München
- Held, D., 1995.: *Democracy and the Global Order. From the Modern State to Cosmopolitan Government*, Cambridge
- Lipset, S. M., 1959.: Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy, *American Political Science Review*, 53: 69-105
- Vanhanen, T., 1997.: *Prospects of Democracy*, London/New York
- Wolf, K. D., 2000., *Die Neue Staatsräson. Zwischenstaatliche Kooperation als Demokratieproblem in der Weltgesellschaft*, Baden-Baden

Peter Graf Kielmansegg

FUTURE OF DEMOCRACY

Summary

The author analyzes two hypotheses: about the end of history and the end of democracy. It has turned out that Fukuyama's thesis that the principle of liberal democracy has outlasted its competition is valid, but only, as Guéhenno claims, when the conditions for democratic politics have disappeared Guéhenno does not refute Fukuyama's thesis but only declares it irrelevant. He finds the rationale for this in the deterritorialization of politics i.e. politics is eluding democracy. This also means that the state is no longer important for politics. The author relativizes this thesis in two ways: first he shows that there are still the spheres in territorially limited spaces where politics is hugely influential. Second, the state remains the foundation for all political structures that are set up at the regional or the global level. He concludes that despite its vicissitudes the state, and consequently democracy, have a future. And finally, the author refers to Tata Vahnen who claims that the expansion of democracy is linked with a more equitable distribution of the resources of power.

Key words: future of democracy, democracy, state, end of democracy, end of history

Mailing address: Fakultät für Sozialwissenschaften, Seminargebäude A5,
Universität Mannheim, D 68131 Mannheim.
E-mail: pgkielma@uni-mannheim.de